

Research paper

Explaining the Role of the Education System in Cultural Resistance with Emphasis on the Thought of Ayatollah Khamenei

Faramarz Mohammadi Pouya

Assistant Professor and Faculty Member, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran (Corresponding author).

muhammadipouya@basu.ac.ir

0000-0000-0000-0000

Sina Torkashvand

PhD in Philosophy of Education from Kharazmi University, Tehran, Iran.

sina.torkashvand663@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Abstract

One of the key phenomena of recent decades is globalization. This phenomenon has multiple economic, political, social, and cultural dimensions, and depending on different perspectives, it can be considered both an opportunity and a threat. Among the cultural threats posed by globalization are cultural decay and cultural invasion—issues that Ayatollah Khamenei has repeatedly warned cultural officials about. Accordingly, this study aims to explain the role of the education system in fostering cultural resistance, with a particular focus on Ayatollah Khamenei's thought. To achieve this, a deductive-analytical research method was employed to identify the components of cultural resistance and to analyze and explain the role of the education system in achieving it. The findings indicate that the education system can contribute to cultural resistance by fostering ten key components: "awareness-raising," "spirituality," "continuous struggle," "opposition to hegemonic systems," "participation and responsibility," "power and strength," "pursuit of justice," "Iranian-Islamic identity," "acquisition of moral virtues," and "self-purification."

Keywords: Ayatollah Khamenei; education system; cultural resistance; globalization

مقاله پژوهشی**تبیین نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای****فرامرز محمدی بویا**

استادیار و عضو هیأت علمی گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران
(نویسنده مسئول).

muhammadipouya@basu.ac.ir

id 0000-0000-0000-0000

سینا ترکاشوند

دانش آموخته دکتری فلسفه تعلیم و تربیت دانشگاه خوارزمی تهران، ایران.

sina.torkashvand663@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

چکیده:

یکی از پدیده‌های سال‌های معاصر، پدیده جهانی‌شدن است. این پدیده دارای ابعاد گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و غیره است که با توجه به رویکردهای مختلف، می‌توان آن را هم یک فرصت محسوب کرد و هم یک تهدید. از جمله تهدیدهای فرهنگی جهانی‌شدن، می‌توان به اضمحلال فرهنگی، تهاجم فرهنگی و غیره اشاره کرد که آیت‌الله خامنه‌ای این مسئله را همواره به مسئولان فرهنگی گوشزد فرموده‌اند. از همین‌رو هدف از پژوهش حاضر تبیین نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای است. به همین منظور با استفاده از روش پژوهش استنتاجی و تحلیلی به استنتاج مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی و تحلیل و تبیین نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق آن پرداخته شده است. یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که نظام تعلیم و تربیت از طریق پرورش مؤلفه‌های ده‌گانه «آگاهی بخشی»، «معنویت»، «مجاهدت مداوم»، «مقابله با نظام سلطه»، «مشارکت و مسئولیت‌پذیری»، «اقتدار»، «عدالت‌خواهی»، «هویت ایرانی-اسلامی»، «کسب فضایل اخلاقی»، «خودسازی» به تحقق مقاومت فرهنگی می‌انجامد.

واژگان اصلی: آیت‌الله خامنه‌ای، نظام تعلیم و تربیت، مقاومت فرهنگی، جهانی‌شدن.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/irsj.2025.487937.1070

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

در طول تاریخ، همواره ملت‌ها و اقوام سعی کرده‌اند که هویت و آداب‌ورسوم خود را حفظ کنند و با هرگونه تهاجم به مقابله بپردازند؛ اما در قرون معاصر تهاجم‌ها به شکل دیگری بروز یافته است و به صورت نامحسوس برای غلبه بر دیگر ملت‌ها و اقوام انجام می‌شود که از آن می‌توان به «تهاجم فرهنگی» یاد کرد. در این میان «جهانی‌شدن» به‌عنوان یکی از طرف‌ها برای غلبه فرهنگی در سده گذشته توسط متفکران بیان شده است. رابرتسون در تعریف جهانی‌شدن عنوان می‌کند: «جهانی‌شدن به درهم‌فشرده شدن جهان و تراکم آگاهی نسبت به جهان دلالت دارد» (رابرتسون، ۱۳۸۰: ۳۵). در واقع، جهانی‌شدن به‌مثابه روندی فراگیر، کلیه ابعاد زندگی فردی و گروهی بشر از جمله فرهنگ، سیاست، اقتصاد و غیره را متأثر ساخته است که این خود بر پیچیدگی‌ها و ابهامات افزوده است (حافظ‌نیا ۱۳۸۵: ۲). از سوی دیگر، نهاد تعلیم و تربیت یکی از نهادهایی است که بر فرهنگ تأثیر می‌گذارد. فرهنگ‌پذیری همواره از جمله اصلی‌ترین کارکردهای نهاد تعلیم و تربیت تلقی شده است. به‌عبارت دیگر، در همه نظام‌های تعلیم و تربیت از قدیمی‌ترین تا جدیدترین‌شان یکی از اهداف این بوده که نسل جدید میراث فرهنگی و ارزش‌های آن را درونی ساخته و با معیارهای آن فرهنگ هماهنگ کند. به‌تبع این هدف، دو واژه «فرهنگ‌پذیری» و «جامعه‌پذیری» شکل گرفته است. دو واژه‌ای که از نظر معنایی ارتباط بسیار تنگاتنگی با یکدیگر دارند. فرهنگ‌پذیری به‌نوعی دال بر تربیت فرهنگی نسل جدید جامعه توسط نسل‌های بزرگ‌تر است (روح‌الامینی، ۱۳۸۴) و جامعه‌پذیری دلالت بر فرایند درونی‌سازی ارزش‌ها و هنجارهای جامعه توسط نسل‌های جدید دارد (شمشیری و شاه‌سنی، ۱۳۹۳).

ورود جهان به هزاره سوم و آغاز عصر اطلاعات نیز پدیدآورنده مناسبات جدیدی در عرصه حیات اجتماعی و فرهنگی است که همراهی با آن، در گرو سیاست آموزش و تربیت افرادی میسر می‌شود که توانمندی درک چهارچوب‌های جدید و امکان هم‌سویی با آن را داشته باشند. از این‌رو در دنیای کنونی سیاست دستیابی به فناوری جهانی و بومی‌سازی آن از یک‌سو و سرمایه‌گذاری هدفمند در آموزش عمومی و فرهنگ‌سازی دو رکن اساسی پیشرفت

مداوم محسوب می‌شوند (نیازآذری، ۱۳۸۱)؛ بنابراین نظام تعلیم و تربیت، به دلیل نقش فرهنگ‌سازی خود، دارای اهمیت بیشتری نسبت به عوامل دیگر است. بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی می‌توان چهار راهبرد در دوران پساچهل سالگی انقلاب اسلامی طراحی کرد: ۱. راهبرد «پیشسازی» انقلاب اسلامی ناظر بر قوت‌های داخلی و فرصت‌های بیرونی؛ ۲. راهبرد «رقابتی» انقلاب اسلامی ناظر بر فرصت‌های بیرونی و ضعف‌های داخلی؛ ۳. راهبرد «مقاومتی» انقلاب اسلامی ناظر بر ضعف‌های داخلی و تهدیدهای بیرونی؛ ۴. راهبرد «صیانتی» انقلاب اسلامی ناظر بر قوت‌های داخلی و فرصت‌های بیرونی. نتیجه عملیاتی‌سازی این راهبردها پیشسازی انقلاب اسلامی در محیط پیرامونی خواهد بود. در تبیین و به‌کارگیری راهبرد صیانتی باید بر داشته‌های هویتی انقلاب تمرکز کرد. آیت‌الله خامنه‌ای، انقلابی بودن را در کنار مسلمانی و عمق تاریخی سه ویژگی هویتی ملت ایران دانسته (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۳/۲۲) و بارها از انقلابی‌گری به‌عنوان بنیانی برای مقابله با تهدیدات، آفات و چالش‌های انقلاب و نظام یاد کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۳/۱۴). در این میان تهدیدات دشمنان انقلاب اسلامی غالباً با شیوه‌های عملیات روانی، جنگ نرم و تهاجم فرهنگی صورت می‌گیرد. گام اول در خنثی‌سازی تهدیدات دشمن بصیرت‌افزایی در جامعه است و گام دوم نظر به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی باید تقویت جبهه فرهنگی انقلاب و نظام اسلامی در عرصه‌های مهم تولید علم، سبک زندگی، آموزش و پژوهش، فرهنگ عمومی، مهندسی فرهنگی مدنظر مسئولان قرار گیرد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۸: ۳۲۱).

در همین راستا آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون فرهنگ و نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی فرموده‌اند: «نقش معلم و مربی در جامعه ما نقش اول است. در حقیقت، سنگر مبارزه با کفر و ظلم و استکبار جهانی و قلدری شیاطین سیاسی عالم، همین سنگر مدرسه و تعلیم و تربیت و فرهنگ است» (حدیث ولایت، ج ۱: ۹۱).

«باید بچه‌ها ارزش مقاوم بودن را بفهمند؛ [یعنی] اینکه اجزای یک ملت، اجزای مقاومی هستند. مقاوم یعنی چه؟ یعنی در مقابل باج‌گیری عقب‌نشینی نمی‌کنند، در مقابل حمله به خودشان نمی‌لرزند، در مقابل زورگویی کوتاه نمی‌آیند؛ مقاوم یعنی این. اکسیر

علاج مشکلات کشور این است: احساس مقاومت، روحیه مقاومت. خب دنیا، دنیای زورگویی است؛ همه زور می‌گویند، هر که بتواند زور بگوید زور می‌گوید؛ بزرگ و کوچک هم ندارد، شرق و غرب هم ندارد؛ باید یک ملت بتواند در مقابل زورگویی‌ها مقاومت بکند؛ این را باید از بچگی یاد بگیریم، این از نوجوانی باید در ما نهادینه بشود. یا ارزش برخورداری از اعتماد به نفس؛ این‌ها چیزهایی است که لازم است و باید انجام بگیرد. با این‌ها آن وقت آن نسل سازنده تمدن به وجود می‌آید؛ نسلی که می‌تواند ملت را عزتمند کند، کشور را عزتمند کند، به وجود می‌آید. همه این‌ها در مدرسه انجام می‌گیرد. ارزش معلم را شما ببینید؛ آموزش و پرورش متصدی یک چنین کاری است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۱/۰۲/۲۱).

بر همین اساس مقاومت فرهنگی همچون سایر حوزه‌های مقاومت، نیاز به سوژه و کارگزاران دارد تا بتوانند از عهده تداوم آن برآیند و تجدیدنظر در ساختارهای فرهنگی را پدید آورند. از همین رو ایشان راه مقاومت فرهنگ را در تعلیم و تربیت دانسته و در بیاناتی فرموده‌اند: «من به شما فرهنگیان عزیز، اولاً عرض می‌کنم مسئله فرهنگ و تعلیم و تربیت، مسئله اول در نظام ما است. برای بلندمدت، هیچ‌چیز در کشور اهمیت تعلیم و تربیت را ندارد. نقش معلم و نقش مربی در جامعه ما، نقش تراز اول است. در حقیقت سنگر مبارزه با کفر و استکبار جهانی و با ظلم و قلداری شیاطین سیاسی عالم، همین سنگر مدرسه است؛ سنگر تعلیم و تربیت است؛ سنگر فرهنگ است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۶۸/۰۳/۲۶). آنچه از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به دست می‌آید این است که فرهنگ و مقوله مقاومت فرهنگی از اهمیت بالایی برخوردار است؛ اما نسبت به آن غفلت شده است. بدین صورت که جامعه اسلامی ایران همواره توسط رسانه‌های جمعی غربی مورد تهاجم قرار گرفته است. بدین صورت که فرهنگ غربی توانسته بر فرهنگ جامعه ما سایه افکند که حاصل آن مدگرایی، تجمل‌گرایی، بیگانه شدن با فرهنگ اسلامی- ایرانی، فرار مغزها، ترویج آداب و رسوم غربی و حتی تفکر غربی نیز در افراد و بطن جامعه است. از سویی مقاومت فرهنگی می‌تواند به حفظ هویت اسلامی و ایرانی کمک می‌کند و از ارزش‌ها و باورهای دینی در برابر تهاجم فرهنگی محافظت کند. همچنین با تقویت باورها و ارزش‌های دینی،

مقاومت فرهنگی می‌تواند روحیه مقاومت و پایداری را در مردم تقویت کند و آن‌ها را برای مقابله با دشمنی‌ها آماده سازد.

بر همین اساس این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به دو سؤال برآمده است:

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای کدامند؟

نقش نظام تعلیم و تربیت در تحقق مقاومت فرهنگی بر مبنای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

چیست؟

۱. پیشینه پژوهش

پیرامون موضوع نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، به‌طور خاص، تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است و آن‌گونه که باید به نقش راهبردی نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی توجه نشده است. تنها برخی از پژوهش‌ها به ابعاد فرهنگی جهانی شدن و تأثیر آن بر فرهنگ اشاره کرده‌اند.

سبزی، محبی و همتی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «معرفی راهبردهای اقتدار فرهنگ دفاعی ج.ا.ایران در منطقه بر اساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴» پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داد که از لحاظ قدرت برتر دفاعی منطقه در حوزه فرهنگی، در حالت تهاجمی قرار داریم.

افشنگ، شیرخانی و ترابی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «تدوین الگوی امنیتی-اطلاعاتی ج.ا.ایران بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای» پرداخته است. نتایج به‌دست‌آمده از این تحقیق، یک الگوی اعتباربخشی شده، پایا و روا را در اختیار راهبردهای نظام قرار می‌دهد.

در پژوهش دیگر فرجی، حاتمی و محمودی (۱۳۹۹) با عنوان «راهبرد مقاومت فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در اندیشه و عمل آیت‌الله خامنه‌ای» آمده است که راهبردهای فرهنگی، سیاسی و اقتصادی آیت‌الله خامنه‌ای در اندیشه و عمل مبتنی بر گفتمان مقاومت ملی و منطقه‌ای و فعال در همه زمینه‌ها برای مقابله با نظام سلطه و هژمونی اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در مرزهای جغرافیایی جهان اسلام و مشخصاً جمهوری اسلامی ایران، است.

صنعتی و لنگری (۱۳۹۸) در شناخت و تبیین فرهنگ اصیل اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای نشان می‌دهد شناخت مقوله فرهنگ و گرایش‌های فرهنگی، نقاط ضعف و قوت فرهنگی، ترسیم حد مطلوب فرهنگ، از اقدامات اساسی و مهمی است که به‌منظور حراست و صیانت از هویت فرهنگ ملی و دینی کشور ضروری است.

در پژوهش لطیفی و عبدالحسین زاده (۱۳۹۵) با عنوان «ارائه الگوی نظام‌مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی در کشور بر اساس اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای» با تحلیل نظام‌مند مشخص شد که برای اصلاح فرهنگی باید همه‌جانبه و کل‌نگر باشد و همه جنبه‌ها از مطالب بنیادی و نظری مثل تبیین نظریه فرهنگ عمومی و طراحی الگوهای رفتاری از منابع دینی تا مباحث اجرایی و راهبردی مثل شبکه‌سازی فرهنگی، توزیع مناسب فرهنگی، اولویت‌گذاری صحیح فرهنگی را مدنظر قرار داد.

۲. روش پژوهش

این پژوهش از نوع تحلیلی-استنتاجی و توصیفی-تحلیلی است. این پژوهش جزو تحقیقات کیفی به شمار می‌رود. جهت پاسخ به سؤال اول پژوهش که استنتاج مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی است از روش تحلیل مفهومی و استنتاجی استفاده شده است. برای پاسخ به سؤال دوم به توصیف و تحلیل نقش نظام آموزشی در مقاومت فرهنگی پرداخته شده است. روش گردآوری داده‌ها اسنادی و کتابخانه‌ای است. تحلیل از دیدگاه مور، به معنای برگرداندن یک فکر یا مفهوم یا گزاره مبهم است به فکر یا مفهوم یا گزاره‌های روشن که معنا بی‌آنکه تغییر کند، روشن‌تر شود؛ یعنی مفهوم‌های جانشین شده، دقیق‌تر، رساتر و روشن‌تر شوند (نقیب زاده، ۱۳۹۰: ۱۶)؛ به عبارت دیگر، تحلیل مفهومی، تحلیلی است که محقق به‌واسطه آن به فهم معتبری از معنای عادی یک مفهوم یا مجموعه‌ای از مفاهیم مرتبط دست می‌یابد. این نوع تحلیل به فراهم آوردن تبیینی روشن از معنای یک مفهوم ناظر است که به‌واسطه توضیح دقیق، ارتباط آن مفهوم با سایر مفاهیم مشخص می‌شود. بر همین اساس، فرایند تحلیل در این پژوهش بدین‌صورت است که ابتدا با تحلیل بیانات آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون فرهنگ و مقاومت فرهنگی، به استنتاج مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی می‌پردازد، سپس به تبیین و تحلیل نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی پرداخته می‌شود.

۳. چهارچوب نظری

۳-۱. نظام تعلیم و تربیت

نظام تربیت رسمی و عمومی به‌نوعی سازمان اجتماعی و فرهنگی سازمان‌یافته‌ای اطلاق می‌گردد که به‌عنوان مهم‌ترین عامل انتقال و اعتلای فرهنگ عمومی در جامعه اسلامی ایران، مسئولیت فراهم آوردن زمینه نظام‌مند و عادلانه کسب آمادگی متریان جهت تحقق مرتبه‌ای از حیات طیبه در همه ابعاد را بر دوش دارد که دسترسی به آن مرتبه برای عموم افراد جامعه لازم یا شایسته باشد. دستیابی به این مرتبه از آمادگی جهت تکوین و تعالی پیوسته هویت متریان با تأکید بر هویت مشترک انسانی - اسلامی - ایرانی ایشان در راستای شکل‌گیری و اعتلای مداوم جامعه بر پایه نظام معیار اسلامی مستلزم آن است که تربیت‌یافتگان این نظام، شایستگی‌های لازم را جهت درک و اصلاح مداوم خود و دیگران کسب نمایند (مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰: ۳۳۶). باید اذعان داشت که بخش اعظمی از رشد فردی و اجتماعی متریان توسط نهاد رسمی آموزش و پرورش صورت می‌گیرد (وخشوری، ۱۴۰۰: ۹۴). فرهنگ‌پذیری همواره از جمله اصلی‌ترین کارکردهای نهاد تعلیم و تربیت تلقی شده است. به‌عبارت دیگر، یکی از اهداف در همه نظام‌های تعلیم و تربیت این بوده که نسل جدید میراث فرهنگی و ارزش‌های آن را درونی ساخته و با معیارهای آن فرهنگ هماهنگ کنند (روح‌الامینی، ۱۳۸۴).

۳-۲. فرهنگ

برای «فرهنگ» تعاریف چندی وجود دارد از جمله: «فرهنگ را برنامه‌ریزی جمعی ذهن، نظام معنایی مشترک، راه‌های طراحی شده برای فکر کردن و روال‌های کلامی غیراستاندارد جهت انجام کارها و تأثیر آدیان بر محیط می‌توان تعریف کرد». در این تعریف بر الگوهای شناختی و تجسم آن‌ها در نهادهای اجتماعی و یا در بین جامعه‌ای معین تأکید می‌شود که وجه تمایز آن‌ها از دیگر جوامع نیز به‌حساب می‌آید (توسلی، ۱۳۹۷). فرهنگ مقوله‌ای پیچیده است که عنصر مهم و ضروری و از نیازهای اساسی برای هر جامعه‌ای به شمار می‌آید و می‌تواند عامل مهمی در تداوم و حیات جوامع بشری محسوب شود. از

سوی دیگر هر جامعه‌ای به تناسب گذشته تاریخی، آداب و رسوم، عقاید و افکار، علم و هنر، ادبیات، باورها و هنجارها، دین و مذهب و حتی قانون و مقررات خود، فرهنگ مخصوص به خود را دارد که در تعاملات و رفتارهای مردم آن جامعه منعکس شده و موجب تمایز آن جامعه از جوامع دیگر می‌گردد (فاضلی، ۱۳۸۷).

۳-۳. مقاومت فرهنگی

آیت‌الله خامنه‌ای، پیرامون مفهوم مقاومت معتقدند: «معنای مقاومت این است که انسان یک راهی را انتخاب کند که آن را راه حق می‌داند، راه درست می‌داند و در این راه شروع به حرکت کند و موانع نتواند او را از حرکت در این راه منصرف کند و او را متوقف کند؛ این معنای مقاومت است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۳/۱۴). مقاومت وقتی گفته می‌شود، فوراً ذهن می‌رود به مقاومت نظامی و امنیتی و امثال این‌ها. خب بله، آن‌هم قطعاً مقاومت است، اما بالاتر از آن، مقاومت فرهنگی است. حصار فرهنگی، خاکریز فرهنگی در کشور اگر سست باشد، همه‌چیز از دست خواهد رفت ... آماج این حرکت هم درست همان چیزی است که مایه و هسته اصلی ایجاد نظام اسلامی شد؛ یعنی ایمان دینی، آماج این است (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۵/۳۱).

بنابراین مقاومت فرهنگی به معنای پاسداری آگاهانه و منطقی از فرهنگ خودی و برخورد هوشیارانه و هوشمندانه با فرهنگ بیگانه است. مقاومت فرهنگی به‌ویژه در بُعد فرهنگ اسلامی باید همه‌جانبه و جامعه‌گرا باشد زیرا فرهنگی که اسلام بنا نهاده است حیات هدف‌داری است که ابعاد کمال‌جویی، زیباخواهی، علم‌گرایی و آرمان‌طلب انسان‌ها را به شدت به فعالیت رسانده و همه عناصر فرهنگی را متشکل می‌سازد رمز موفقیت در مقاومت فرهنگی، شناخت فرهنگ خودی و پدیده‌های اصولی و بنیادی آن است (فروزان و همکاران، ۱۳۹۴).

از همین‌رو باید به نقطه‌ای از مقاومت فرهنگی رسید که ضمن مشارکت جهانی عزت‌آفرین در بُعد فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی- ایرانی، از آسیب‌های جهانی شدن در این حوزه که همان اضمحلال فرهنگی است، در امان باشیم.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای

بر اساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، مؤلفه‌هایی برای مقاومت فرهنگی احصا شده است که در جدول شماره ۱ پرداخته شده است:

جدول ۱: بیانات آیت‌الله خامنه‌ای

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
معنویت	<p>«هر کس در درجه اول باید مراقب دل خود و سپس مراقب دل مجموعه و مرتبطان به خود باشد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۰۶/۲۴).</p> <p>«آنچه یک ملت از طریق معنوی به دست می‌آورد، یک پشتوانه‌ای می‌شود، ذخیره‌ای می‌شود برای اینکه بتواند در همه میدان‌های زندگی، با اراده راسخ و با عزم مقاوم در مقابل مشکلات پیش برود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۲۵).</p> <p>«اسلام عقلانیت، معنویت و عدالت را با یکدیگر به ملت‌ها هدیه می‌دهد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۱۰).</p> <p>«معنویت نه با علم، نه با سیاست، نه با آزادی، نه با عرصه‌های دیگر، هیچ منافاتی ندارد؛ بلکه معنویت روح همه این‌ها است. می‌توان با معنویت، قله‌های علم را صاحب شد و فتح کرد؛ یعنی معنویت هم وجود داشته باشد، علم هم وجود داشته باشد. دنیا در آن صورت، دنیای انسانی خواهد شد؛ دنیایی خواهد شد که شایسته زندگی انسان است. دنیای امروز، دنیای جنگلی است. دنیایی که در آن با علم همراه باشد با معنویت، تمدن همراه باشد با معنویت، ثروت همراه باشد با معنویت، این دنیا دنیای انسانی خواهد بود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۹/۱۰).</p>
آگاهی بخشی	<p>«یک عده‌ای خودشان ضعیف‌اند، خودشان منفعل‌اند، می‌گویند انقلاب ضعیف شده؛ خودشان ضعیف‌اند، قیاس به نفس می‌کنند. خودشان دل‌باخته‌اند، دلشان را از دست داده‌اند، خیال می‌کنند این مردم همین‌جور هستند. ضعف‌های خودشان را به مردم نسبت می‌دهند؛ نه، مردم این</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>[کسانی] هستند که شما در خیابان‌ها روز بیست‌ودوم بهمن مشاهده کردید. خداوند شماها را، ملت ایران را، مجموعه پر همتی که این جور با بصیرت از انقلاب خود، از نظام خود، از هویت خود، از کشور خود دفاع می‌کند، مورد رحمت و لطف خودش قرار بدهد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹).</p> <p>«بصیرت وقتی باشد غبار آلودگی فتنه نمی‌تواند آن‌ها را گمراه کند و آن‌ها را به اشتباه بیندازد، اگر بصیرت نباشد انسان ولو با نیت خوب در راه بدی قدم می‌گذارد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۱/۲۵).</p> <p>«ملت ایران با چشم باز، با بصیرت، همه این اوضاع را زیر نظر داشته باشد و موضع خود را محکم نگه دارد و بداند در این دریای طوفانی این منطقه و این دنیا، این طوفان، امروز به اروپا هم رسیده است؛ فرانسه را ملاحظه کنید؛ کشورهای اروپایی هم اسیر طوفان‌اند. در این طوفانی که دنیا را و به‌خصوص منطقه را فراگرفته است، ملت ایران به برکت اسلام در کشتی امن محبت اهل‌بیت و اسلام قرار گرفته‌اند. این بصیرت را حفظ کنید، این روش را حفظ کنید، این مسیر را ان‌شاءالله با قدرت ادامه بدهید؛ پیروزی متعلق به ملت ایران است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۹/۲۱).</p> <p>«ملت ایران بحمدالله با شجاعت خود، با ایمان خود، با بصیرت خود، با استقامت خود، توانسته است راه‌های دشوار را طی کند و از بسیاری از گردنه‌های سخت عبور کند. همه بدانند، دوستان ما در سراسر دنیا بدانند، دشمنان ما هم بدانند؛ در این راه‌هایی که ما رفتیم، در طول این ۳۸ سال بعد از پیروزی انقلاب، مشکلاتی وجود داشته است که ملت‌ها را از پا می‌انداخته، [اما] این مشکلات نتوانسته است ملت ایران را از پا بیندازد و آنچه بعد از این، در مقابل ما مشکل ایجاد کنند، قطعاً از مشکلات قبلی ما کمتر و کوچک‌تر است و توانایی و قدرت ملت ایران برای مواجهه با مشکلات از گذشته به‌مراتب بیشتر است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۹/۱۵).</p>
مقابله با نظام سلطه	«یکی از آرمان‌هایی که من یادداشت کرده‌ام، مبارزه با نظام سلطه و

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>استکبار است. نظام سلطه، یعنی نظامی که بر پایه رابطه سلطه‌گر و سلطه‌پذیر بنا شده؛ یعنی کشورهای دنیا یا مجموعه‌های بشری دنیا، تقسیم می‌شوند به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر؛ آن اتفاقی که امروز در دنیا افتاده [این است]؛ یک عده‌ای سلطه‌گرند، یک عده سلطه‌پذیرند. دعوای با ایران هم سر همین است؛ این را بدانید. دعوای با جمهوری اسلامی این است که ایران، نظام سلطه‌گر و سلطه‌پذیر را نپذیرفته؛ سلطه‌گر که نیست، خودش را از سلطه‌پذیری هم بیرون آورده و پای این حرف ایستاده. اگر ایران موفق شد و پیشرفت پیدا کرد، پیشرفت علمی، پیشرفت صنعتی، پیشرفت اقتصادی، پیشرفت اجتماعی، گسترش نفوذ منطقه‌ای و جهانی، نشان داده می‌شود به ملت‌ها که می‌توان سلطه‌پذیر نبود و روی پای خود ایستاد و پیشرفت کرد. نمی‌خواهند این اتفاق بیفتد؛ همه دعوها سر این است، بقیه حرف‌ها بهانه است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۴/۲۰).</p> <p>«حضرت امام خمینی (ره) در اینکه ما با نظام سلطه مخالفیم، هیچ پرده‌پوشی نکرد. نظام سلطه یعنی آن نظام بین‌المللی که متکی است به تقسیم دنیا به سلطه‌گر و سلطه‌پذیر؛ امام (ره) قاطعاً این را رد کرد. آن نظام سلطه هم در شکل کامل خود تجسم و تجسد پیدا می‌کند در رژیم و دولت کنونی ایالات متحده آمریکا؛ لذا امام (ره) صریحاً در مقابل آمریکا موضع گرفت. موضع‌گیری ما در مقابل آمریکا به مناسبت این نیست که این‌ها یک ملتی باشند که ما با این ملت مخالف باشیم یا خصوصیات نژادی تأثیری داشته باشد؛ مسئله این‌ها نیست؛ مسئله این است که منش و ذات و رفتار دولت ایالات متحده آمریکا، مداخله‌گری و سلطه‌گری است؛ امام در مقابل این، موضع صریح و شفاف گرفت» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۱/۱۹).</p>
مشارکت و مسئولیت‌پذیری	<p>«کسانی از فرهنگ اسلامی و حیثیت و موجودیت این ملت دفاع می‌کنند و در مقابل تهاجم دشمن می‌ایستند که دلشان در هوای اسلام بتپد و اسلام و ایران را دوست بدانند. عده‌ای که دین ندارند، میهن‌دوستی هم ندارند؛ ایران را هم قبول ندارند. کسی که سلطه آمریکا را برای ایران بپسندد و</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>تشویق کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱/۰۵/۲۱).</p> <p>«نخبگان موظف‌اند؛ حوزه موظف است؛ دانشگاه موظف است؛ رسانه‌ها موظف‌اند؛ تریبون‌دارها موظف‌اند؛ مدیران بسیاری از دستگاه‌ها، به-خصوص دستگاه‌هایی که با فرهنگ و تربیت و تعلیم سروکار دارند، موظف‌اند؛ کسانی که برای دانشگاه‌ها یا برای مدارس برنامه‌ریزی آموزشی می‌کنند، در این زمینه موظف‌اند؛ کسانی که سرفصل‌های آموزشی را برای کتاب‌های درسی تعیین می‌کنند، موظف‌اند. این‌ها همه یک وظیفه‌ای است بر دوش همه. باید ما همگی به خودمان نهیب بزنیم. در این زمینه باید کار کنیم، حرکت کنیم» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۷/۲۳).</p> <p>«مسئله فرهنگ از مسائل اقتصادی مهم‌تر است، از مسائل سیاسی مهم‌تر است. فرهنگ چیست؟ فرهنگ عبارت است از آن درک، برداشت، فهم، معتقد و باور انسان‌ها و روحيات و خلیقات آن‌ها در زندگی؛ آن‌هایی است که انسان را به کار وادار می‌کند. فرهنگ حاکم بر یک کشور مثلاً اگر چنانچه فرهنگ مسئولیت‌پذیری بود، این عمل مردم را هدایت می‌کند. نقطه مقابل، حالت بی‌مسئولیتی است که انسان نسبت به حوادث، نسبت به قضایا، نسبت به آینده، نسبت به دشمن، نسبت به دوست، احساس مسئولیت نکند. مسئولیت‌پذیری، تزریق مسئولیت‌پذیری و هدیه کردن او به ارواح مردم، به افکار مردم و روحيات مردم، این تقویت فرهنگ است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۹/۰۶/۲۵).</p> <p>حضور آگاهانه و مشارکت در امور سیاسی و اجتماعی، نوعی مشارکت در سرنوشت کشور است؛ چرا که نظام اسلامی در کشور ما متکی بر آرای مردم است. مشارکت در سرنوشت کشور علاوه بر اینکه در اداره و تعیین مدیریت کشور نقش دارد، در خنثی کردن دشمنی دشمنان هم بزرگ‌ترین نقش را ایفا می‌کند. اهمیت مشارکت در سرنوشت کشور تا حدی است که آیت‌الله خامنه‌ای به اوج رسانیدن مشارکت مردمی را از برکات انقلاب اسلامی می‌داند (خامنه‌ای، مکتوبات، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲) و حضور مردم به‌ویژه در انتخابات را نمایش</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>عظیمی از احساس مسؤولیت ملت برای تعیین سرنوشت کشور و روحیه مشارکت جوی مردم توصیف می‌کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۳/۲۹).</p>
مجاهدت مداوم	<p>«جهاد مداوم، نیاز همه است. همه پیشرفت‌ها، همه تمدن‌سازی‌ها، به برکت مجاهدت دائم شده است. مجاهدت دائم هم همه‌اش به معنای رنج کشیدن نیست. جهاد، شوق‌آفرین است. جهاد، شادی و نشاط‌آفرین است. امروز که نیاز به این جهاد داریم، کسی بیاید به تنبلی و کسالت و انزوا و بیکاری و بیکارگی دعوت کند، این‌ها می‌شود کفران نعمت الهی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱).</p> <p>«باید دانست که رحمت الهی و کمک الهی بستگی دارد به حرکت و تلاش انسان مؤمن؛ به عمل صالح او. باید در میدان باشیم، باید احساس وظیفه را فراموش نکنیم؛ مجاهدت را فراموش نکنیم؛ جهاد در صحنه‌های مختلف، وظیفه ماست و ضامن پیشرفت و پیروزی ماست. در صحنه سیاسی هم جهاد هست، در صحنه فرهنگی هم جهاد هست، در صحنه تبلیغاتی و ارتباطاتی هم جهاد هست، در صحنه‌های اجتماعی هم جهاد هست. جهاد فقط جهاد نظامی نیست؛ انواع و اقسام عرصه‌های زندگی بشر، عرصه جهادند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۶/۰۵/۲۸).</p> <p>«شما اگر بخواهید برای کشورتان به معنای واقعی کلمه مفید باشید، باید نگاه انقلابی را، نگاه و نگرش انقلاب بنیادی را که مبتنی بر تفکر اسلامی است، در خودتان حفظ کنید و تقویت کنید. امروز خوشبختانه می‌بینم [با توجه به] آنچه در حرف‌هایتان احساس می‌شود، این نگاه در شما هست؛ این را هرچه می‌توانید تقویت کنید. بصیرت که بنده روی آن این‌همه تکیه کرده‌ام و بحث کرده‌ام، به خاطر همین است؛ اگر چنانچه ما این نگاه انقلابی را دنبال نکنیم، عقب خواهیم ماند، پیشرفت ما متوقف خواهد شد؛ اگر پیشرفتی هم در اشخاص ما و افراد ما به وجود بیاید، به سود کشور نخواهد بود کما اینکه در گذشته، در دوران طاغوت همین جور بود. آن روز هم ما نخبگانی داشتیم؛ اما این نخبه‌ها به کار کشور نمی‌آمدند؛ حالا</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>علاوه بر اینکه ظرفیت‌ها بروز نمی‌کرد و استعدادها بروز و ظهور نمی‌کرد، آن مقدار اندکی هم که بروز می‌کرد، به نفع دیگران تمام می‌شد، در خدمت دیگران قرار می‌گرفت. فکر انقلابی، نگاه انقلابی را حتماً در خودتان تقویت کنید، حفظ کنید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۶/۰۵/۱۳۹۸)</p>
اقتدار	<p>«من در صحبت‌های اخیر چند بار تکرار کرده‌ام که کشور بایستی قوی بشود؛ قوی شدن کشور جزو هدف‌های ما است. این هم از خطوط اصلی نسخه بعثت است؛ این هم از بعثت گرفته شده؛ این هم از قرآن گرفته شده. قرآن می‌فرماید که «وَ أَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ؛ هر چه می‌توانید قوت را زیاد کنید. حالا این قوت در وهله اول، در نگاه اول، ممکن است قوت نظامی به نظر برسد، لکن ظاهراً خیلی وسیع‌تر از دامنه قوت نظامی است. ابعاد قوت ابعاد وسیعی است؛ ابعاد اقتصادی دارد، قوت اقتصادی، قوت علمی، قوت فرهنگی، قوت سیاسی که زمینه‌ساز قوت سیاسی، استقلال سیاسی است و قوت تبلیغی» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۰۱/۰۳).</p> <p>«دشمن، با اقتدار جمهوری اسلامی مخالف است؛ هرچه عنصر و مایه قدرت در جمهوری اسلامی است، دشمن با آن مخالف است. ما باید علی‌رغم دشمن، سعی کنیم عناصر قدرت را در داخل جمهوری اسلامی افزایش بدهیم. یکی همان علم است که شما در جریان‌ش هستید؛ واقعاً میدان مبارزه است، مایه قدرت کشور است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۶/۰۷/۲۶).</p> <p>«تجربه ۳۷ ساله جمهوری اسلامی نشان می‌دهد که ما باید خودمان را تقویت کنیم، قوی کنیم؛ از لحاظ فکری قوی کنیم، از لحاظ سیاسی قوی کنیم، از لحاظ اقتصادی قوی کنیم، از لحاظ فرهنگی قوی کنیم، از لحاظ علمی قوی کنیم. وقتی قوی شدیم، طبعاً عزت پیدا خواهیم کرد؛ امروز عزت یک ملت در دنیا به این‌ها است» (خامنه‌ای، بیانات، ۲۰/۱۲/۱۳۹۴).</p> <p>«اگر ما ان‌شاءالله بتوانیم بنیان‌گذاری کارهای اقتصادی بر پایه دانش را پیش ببریم و به وجه غالب اقتصاد کشور تبدیل کنیم، این نه‌تنها به کشور</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>قدرت اقتصادی خواهد داد، بلکه قدرت سیاسی هم خواهد داد، قدرت فرهنگی هم خواهد داد. وقتی یک کشوری احساس کرد که با علم خود، با دانش خود می‌تواند زندگی خود را و ملت خود را اداره کند و به دیگر ملت‌ها خدمت برساند، احساس هویت می‌کند، احساس شخصیت می‌کند؛ این درست همان چیزی است که ملت‌های مسلمان امروز به آن احتیاج دارند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۱/۰۵/۰۸).</p> <p>«امروز دانش به ابزار عمده سیطره غرب بر جهان تبدیل شده است و ریشه‌ای‌ترین کار در کشور، این است که جایگاه و قدرت علمی ایران را ارتقا ببخشیم که در این زمینه، دانشگاه‌ها، مسئولیت سنگینی دارند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳).</p> <p>«علم مصونیت می‌آورد، اقتدار می‌آورد، ثروت‌آفرین است، قدرت نظامی آفرین است، ما تأکید می‌کنیم روی علم این تأکید جدی است. در مقدرات شما دخالت می‌کند؛ در سرنوشت شما دخالت می‌کند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۸/۰۶).</p>
عدالت‌خواهی	<p>«در مقابل این پرچم، در مقابل این گفتمان، گفتمان جاهلیت امروز دنیا است. گفتمان اسلامی، طرفدار عدالت است، طرفدار آزادی بشر است، طرفدار از بین رفتن زمینه‌های استعمار و استکبار است، طرفدار نابودی نظام سلطه در همه دنیا است؛ یعنی در دو جهان دو جناح سلطه‌گر و سلطه‌پذیر وجود نداشته باشد؛ این گفتمان نظام اسلامی است؛ این همان پرچمی است که دست شما است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۰۲/۰۳).</p> <p>«ایران یکپارچه با اقوام مختلف و متعدد، دارای یک هدف‌اند؛ دارای یک مسیرند. بله، ممکن است زبان‌ها مختلف باشد، مذاهب مختلف باشد اما اهداف عالی این ملت یکسان است؛ همه می‌خواهند ایران عزیز را به‌عنوان الگوی یک کشور اسلامی به دنیا معرفی کنند. الگوی کشور اسلامی هم به معنای این نیست که در این کشور همه مردم فقط مشغول نماز و روزه و دعا هستند؛ نه، این‌ها هست، این‌ها معنویت است؛ اما در کنار این معنویت، پیشرفت مادی هست، رشد علمی هست، توسعه عدالت هست،</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>کم شدن فاصله‌های طبقاتی هست، برداشته شدن نمونه‌ها و قلّه‌های اشرافی‌گری هست؛ خصوصیت جامعه اسلامی این‌ها است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۵/۰۵/۱۱).</p>
<p>حفظ هویت اسلامی - ایرانی</p>	<p>آیت‌الله خامنه‌ای در تبیین هویت ایرانی- اسلامی می‌فرماید «ما دنبال الگوی مطلوب و آرمانی خودمان هستیم که یک الگوی اسلامی و ایرانی است؛ از هدایت اسلام سرچشمه می‌گیرد، از نیازها و سنت‌های ایرانی بهره می‌برد؛ یک الگوی مستقل» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۵/۱۵).</p> <p>«جوان را با هویت بار بیاورید. اگر جامعه‌ای احساس هویت نکرد، صداها بلند تحکم‌آمیز، راحت او را مغلوب خواهد کرد. آن‌که ایستادگی می‌کند، آن کسی است که احساس هویت می‌کند؛ حالا این هویت، گاهی هویت ملی است، گاهی هویت دینی است، گاهی هویت انسانی است، شرف است؛ هرچه؛ با هویت باید بار بیایند. خوشبختانه امروز جامعه ایرانی-اسلامی ما یک هویت ریشه‌دار و تاریخی و قوی و قابل استقامتی دارد که این را نشان هم داده؛ این را به جوانان بایستی منتقل بکنیم. بالاخره پس مسئله فرهنگی مسئله مهمی است؛ بخش‌های فرهنگی باید احساس مسئولیت کنند و در این زمینه باید کار کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۷/۰۳/۲۰).</p> <p>«بعضی‌ها اشکال کارشان این است که اصل تهاجم را اصلاً نمی‌بینند، درک نمی‌کنند. اینکه یک جبهه‌ای وجود دارد که سوگند خورده ریشه‌کن کردنِ هویت ملی و اسلامی و فرهنگی ملت ما است را اصلاً درک نمی‌کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۳/۰۴/۲۱).</p> <p>«وقتی احساس وظیفه اسلامی در یک ملتی به وجود آمد، احساس هویت اسلامی وقتی در یک ملتی به وجود آمد، به این آسانی‌ها نمی‌شود این را از بین برد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۱۲/۱۵).</p> <p>«روحیه برخاسته از تفکر هویت اسلامی-ایرانی اجازه تسلط دیگران به سرنوشت خود را نمی‌دهد. به عقیده آیت‌الله خامنه‌ای، انقلاب اسلامی توانسته اندیشه استقلال و خودباوری را در وجود ملت شعله‌ور سازد» (اگر</p>

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
	<p>انقلاب اسلامی تنها توانسته باشد؛ روحیه خودباوری را، احساس عزت و هویت را به این ملت و این کشور و برگردانده باشد، سالیان سال باید شکرگزارش بود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۱۱/۳۰).</p>
کسب فضایل اخلاقی	<p>«تمدن اسلامی می‌تواند با شاخصه‌های ایمان و علم و اخلاق و مجاهدت مداوم، اندیشه پیشرفت و اخلاق والا را به امت اسلامی و به همه بشریت هدیه دهد و نقطه‌رهایی از جهان‌بینی مادی و ظالمانه و اخلاق به لجن کشیده‌ای که ارکان تمدن امروزی غرب‌باند، باشد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۰۹).</p> <p>«در دفاع مقدس، عالی‌ترین فضایل اخلاقی بروز کرد؛ هم فضایل اخلاقی، هم معنویات و عروج معنوی و تعالی روحی. شبیه این را واقعاً نمی‌شود سراغ گرفت؛ حالا تک‌وتوک چرا، همه‌جا هستند؛ اما با این کثرت جمعیت و کثرت عدد هیچ‌جا غیر از جبهه دفاع مقدس را بنده سراغ ندارم که این‌جور فضایل اخلاقی بروز کرده باشد؛ هم فضایل اخلاقی، هم جنبه‌های تعالی معنوی و روحیات دینی و مانند این‌ها. شرح‌حال‌هایی که نوشته شده نشان‌دهنده این خصوصیات است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۹/۰۶/۳۱).</p> <p>«برای رسیدن به جامعه مطلوب و آرمانی لازم است موانع و آسیب‌ها را شناخت و برای رفع آن‌ها راهکارهایی ارائه نمود. بشر امروزه بحران‌هایی را در جامعه نظاره‌گر است و گاه در تحلیل اشتباه خود عوامل آن را در مسائلی جست‌وجو می‌کند، غافل از اینکه ریشه نابسامانی‌ها را باید جای دیگری جست و برای آن چاره‌جویی کرد. آیت‌الله خامنه‌ای علت اصلی مشکلات را غفلت از امور معنوی و ارزش‌های اخلاقی می‌دانند و می‌فرمایند: امروز علت اصلی بسیاری از مشکلات بشری در نظام‌های مختلف، ناشی از غفلت از معنویت و گرایش به‌سوی مادی‌گری و مادی‌پرستی است. بحران اخلاقی معاصر نابودی بشریت را به همراه خواهد داشت و باید اندیشمندان جهان و دلسوزان بشریت برای احیای ارزش‌های اخلاقی قیام جدی نمایند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۸/۱۲).</p>
	«به شما عزیزان انجمن‌های اسلامی هم عرض می‌کنم که هرکدام از شما

مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی	دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای
خودسازی	<p>یک نیروی اسلامید؛ تک تک شما یک نیرو از نیروهای اسلامی هستید. خودتان را نگه‌دارید، خودتان را بسازید، خودتان را رشد بدهید، آماده بشوید برای ورود به دانشگاه یا حوزه و بعد ورود در میدان کار و میدان اجتماع در نظام جمهوری اسلامی تا بتوانید مثل نورافکنی بدرخشید؛ خودتان را بسازید. هر کدام از شماها یک نیرو هستید. هر مجموعه انجمن اسلامی در هر کجای این کشور یک سنگر است. دانش‌آموز دبیرستان باید بتواند در این سنگر قرار بگیرد تا مکر دشمن و حمله دشمن را خنثی کند. این یک سنگر فرهنگی است، یک سنگر فکری است، سنگری است که سلاح در آن سنگر، سلاح دین و تدبیر و علم و فکر و فرهنگ است. اگر این سنگرها محکم باشد، دشمن نه در حمله نظامی، نه در حمله اقتصادی، نه در حمله سیاسی و نه در خطرناک‌ترین این حمله‌ها یعنی حمله فرهنگی توفیقی در این کشور به دست نخواهد آورد و تصمیم بگیرد. هر یک از شماها و هر یک از دانش‌آموزان تصمیم بگیرند آن‌چنان خودشان را بسازند که آن روزی که وارد دانشگاه شدند یا وارد حوزه‌ها شدند یا به هر نقطه‌ای و مرکزی منتقل شدند، در آنجا یک چراغی باشند تا دیگران را راهنمایی کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۹/۱۲/۰۸).</p> <p>«با اقتدار و عزم کافی و با تهذیب نفس و خودسازی علمی و خودسازی اخلاقی پیش بروید. ان‌شاءالله روزی را خواهد دید که کشورتان به برکت مجاهدت‌های شما در اوج افتخار و در قله اقتدار باشد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۸/۱۲).</p>

۴-۲. نقش نظام تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی بر اساس نگرش آیت‌الله

خامنه‌ای

بر طبق مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی احصا شده از بیانات، اکنون به بررسی نقش تعلیم و تربیت در مقاومت فرهنگی بر اساس اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای پرداخته می‌شود.

اولین مؤلفه مقاومت فرهنگی، «معنویت» است. معنویت در بیانیه گام دوم انقلاب از جایگاه مهمی برخوردار است. بین صورت که انجام سایر مؤلفه‌ها منوط به معنویت و تقوا است. از این رو یکی از دستاوردهای چهل‌ساله انقلاب، ارتقای معنویت اسلامی بوده است؛ البته در راستای ارتقای بیشتر معنویت در گام دوم چالش‌هایی وجود دارد؛ (کیانی، ۱۳۹۹: ۹)؛ تهاجم نرم فرهنگی که به فضای فرهنگی کشور وارد شده است، تأثیرات قابل توجهی را از خود به جای گذاشته است. از جمله چالش‌ها در این زمینه، رواج معنویت‌گرایی جدید در ایران است. با توجه به این موضوع لزوم بیان معایب معرفتی، فرهنگی و اجتماعی معنویت جدید، تغییر نگرش در مورد باورهای معنویت‌گرایی جدید و ارتقای آگاهی از محاسن معنویت اسلامی احساس می‌شود. اضلاع معنویت در گام دوم در سه لایه خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی است؛ خودسازی رکن اول تعمیق معنویت در سطح کلان مدیریت جامعه است، در بُعد جامعه‌پردازی هنگامی که آحاد جامعه دارای معنویت عمیق گردند، جامعه نیز دارای معنویت شده و پیوندهای اجتماعی آن مستحکم می‌گردد، در بعد تمدن‌سازی، تمدن معنوی در بردارنده جامعه معنوی و جامعه معنوی تربیت‌کننده امت معنوی خواهد شد (محمدزاده بنی‌طرفی و همکاران، ۱۴۰۰).

ایشان در این باره می‌فرمایند: «اسلام عقلانیت را و معنویت را و عدالت را با یکدیگر به ملت‌ها هدیه می‌دهد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۰/۱۱/۱۰). «آنچه یک ملت از طرق معنوی به دست می‌آورد، یک پشتوانه‌ای می‌شود، ذخیره‌ای می‌شود برای اینکه بتواند در همه میدان‌های زندگی، با اراده راسخ و با عزم مقاوم در مقابل مشکلات پیش برود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۲/۰۲/۲۵) «از آنجاکه در نگرش توحیدی خداوند متعال به‌مثابه یگانه‌مربی حقیقی آدمی محسوب می‌شود که تنها به اراده و عنایت او تدابیر و اقدامات تربیتی افراد در جهت تحول و هدایت آدمی معنا پیدا می‌کند. لذا مرئیان در همه مراحل تربیت و به‌کارگیری انواع تربیت باید همین نگرش توحیدی را بر اندیشه و عمل خود حاکم سازند و از آغاز تا انجام فرایند تربیت، خود را در این حرکت پیچیده، فعال مایشاء و عامل مستقل‌نپندارند و لذا ضرورت دارد بر همین اساس تعلیم و تربیت در وهله اول به رشد معنوی در انسان و در وهله دوم، به تقویت ایمان و معنویت در همه سطوح جامعه

بینجامد» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۱: ۲۱). در این راستا جهت توسعه معنویت و تحکیم اعتقادات و ارزش‌های دینی، معلم می‌تواند نقش ممتازی در تربیت دینی دانش‌آموزان ایفا کند؛ با تبیین درست عقاید اسلامی و تفکیک مسائل دینی از غیر دینی، عقاید نادرست و خرافی را از اذهان دانش‌آموزان و عقاید آنان پاک کند و با شناسایی دقیق موانع ایمان و درک روحیه دانش‌آموزان از دستاوردهای روان‌شناسان بهره بگیرد: ۱. با بیدار ساختن فطرت‌های پاک و مستعد و به فعلیت رساندن آن‌ها روحیه حق‌گرایی را افزایش داده و ایمان‌آفرینی کنند؛ ۲. با تقویت تفکر و تشخیص حق از باطل در بین دانش‌آموزان از طریق هماهنگی بین گفتار و کردار و تطبیق گفتار با نیازهای جامعه ذهنیت مثبت ایجاد کنند و قدرت تفکر را رشد دهند؛ ۳. با رفتار درست و مطابق گفتار اعتبار خود را در بین دانش‌آموزان بالا ببرند و در مقام تربیت دیگران پیش از تربیت به زبان به تربیت به عمل همت گمارند (فضل‌اللهی قمشی و ملکی توانا، ۱۳۹۶).

دومین مؤلفه، «آگاهی‌بخشی» است. بصیرت و آگاهی نسبت به مسائل فرهنگی، از مهم‌ترین راه‌های جلوگیری از تهاجم فرهنگی است و می‌تواند به مقاومت فرهنگی کشور کمک نماید. یکی از دغدغه‌های آیت‌الله خامنه‌ای اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی جامعه است. ایشان بیان می‌دارند که زمینه‌های ذهنی فکری و عاطفی مردم به معارف صحیح، اصلاح فرهنگ و پیش مردم باید مورد تأکید قرار گیرد؛ (لطیفی و عبدالحسین زاده، ۱۳۹۵).

بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب، راهبردهای صیانتی با تمرکز بر داشته‌های هویتی انقلاب عبارتند از: تبیین نمودن و برجسته کردن کارآمدی (هویتی، امنیتی، سیاسی، فرهنگی، علمی) نظام جمهوری اسلامی در مقابل تهاجم فرهنگی دشمن، اقناع افکار عمومی مبنی بر جنگ نرم فرهنگی دشمنان و بسیج امکانات در مقابل آن. با توجه به این‌که تهدیدات دشمن با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم فرهنگی صورت می‌گیرد، گام اول در خنثی‌سازی تهدیدات دشمن بصیرت‌افزایی در جامعه است. آیت‌الله خامنه‌ای بصیرت را به‌مثابه قطب‌نمای حرکت صحیح در اوضاع پیچیده اجتماعی به‌حساب می‌آورند و هدف

اصلی آن را کاستن از تأثیرات مخرب دشمن و دادن قدرت تمیز حق از باطل و ابزاری استوار برای کند شدن همه تیغ‌های دشمن می‌داند. (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۷/۱۵).

در گام دوم انقلاب نظر به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی باید تقویت جبهه فرهنگی انقلاب و نظام اسلامی و ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی مریبان و متریبان در عرصه نظام تعلیم و تربیت مدنظر قرار گیرد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹: ۳۲۱). نظام تعلیم و تربیت در همین راستا می‌تواند اقداماتی را انجام دهد که عبارتند از: «استمرار فرهنگ اسلامی ایرانی با ارزیابی آگاهانه آن و تعامل نقادانه با سایر فرهنگ‌ها بر اساس نظام معیار اسلامی (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۰)، افزایش بصیرت و تعالی در زمینه‌های گوناگون عبادی، اخلاقی، اعتقادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، هویت شناخت مدار و واقع‌نمایی و معنای گسترده، جامع و منسجم معرفت (وحیانی، عقلانی، نقلی و تجربی). ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد و تعالی معنوی و اخلاقی معلمان و دانش‌آموزان و مشارکت برای ارتقای معنوی خانواده‌ها (هدف‌های کلان ۱، ۲ و ۴ و ۵)».

در این راستا تقویت باورهای دینی، ولایتمداری، مجهز شدن به فرهنگ و تفکر بسیجی، مدیریت بر ادراکات، عواطف، هنجارها، ارزش‌ها و باورها در مقابل باورسوزی دشمن (الزامات بصیرت)، افزایش فرهنگ کتاب‌خوانی و پژوهش‌محوری (شمولی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۹) جهت فائق آمدن بر تهاجم فرهنگی دشمن در عرصه تعلیم و تربیت مورد تأکید است.

سومین مؤلفه مقاومت فرهنگی که به دست آمد، «مجاهدت مداوم» است. بدون شک رشد و گسترش تمدن‌ها در سایه تلاش افراد جامعه امکان‌پذیر است و می‌تواند زمینه حفظ و مقاومت فرهنگ شود. این تلاش و کوشش افراد جامعه در همه فرهنگ‌ها مورد توجه است. در فرهنگ اسلامی نیز از اهمیت بالایی برخوردار است و از آن به مجاهدت یاد شده است که تأثیرات قابل توجهی در رشد و دوام تمدن و فرهنگ اسلامی دارد. مجاهدت در فرهنگ قرآنی مورد توجه است و در مقاطع مختلف زمانی و مکانی دستور به مجاهدت در همه امور داده شده است. در این راستا مفسران واژه جهاد در آیه «فَلَا تُطِعْ

الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا» (فرقان/۵۲) را به معنی مجاهدت علمی دانسته‌اند. (طبرسی، ۱۳۸۹، ج ۱۷: ۲۶؛ طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۴: ۵۸۲). جهاد علمی که در بیانیه گام دوم انقلاب آمده، زیرمجموعه جهاد فرهنگی (جهاد کبیر) قرآن است که دارای اهداف خاص (همچون معرفت افزایی و عزت‌آفرینی) و نیز دارای اصول و مبانی خاص خویش (همچون دانش‌طلبی، صبر و مقاومت در راه کسب علم و دانش، علم جامع‌نگر) و همچنین دارای پیامدها و نتایج مثبت (مثل حرکت انقلاب به‌طرف قله‌های دانش و تولید دانش‌های قرآن بنیان) است که می‌تواند در گام دوم انقلاب اسلامی نقش تمدن‌ساز داشته باشد (رضایی اصفهانی و رستم‌نژاد، ۱۴۰۰: ۳۶). بر این اساس در بیان آیت‌الله خامنه‌ای، واژه مجاهدت واژه‌ای راهبردی است که در تمامی ابعاد زندگی انسان مؤثر است؛ بنابراین نظام تعلیم و تربیت با نهادینه کردن فرهنگ جهاد و مقاومت در برابر دشمنان و تحریم‌های اقتصادی، مجاهدت سیاسی و فرهنگی و مجاهدت علمی در نسل جوان می‌تواند روحیه جهاد و خودباوری را در آنان نهادینه کند و از استحاله فرهنگ ایرانی- اسلامی در فرهنگ‌های بیگانه پیش‌گیری نماید. ترسیم آینده فرهنگی و علمی جامعه وابسته به نظام آموزشی و تربیت جوانانی نوآور و خلاق در تراز انقلاب اسلامی است که سکان هدایت و اداره کشور را به دست خواند گرفت. بی‌تردید داشتن یک نظام جامع آموزشی نوآور و خلاق و بهره‌ور متناسب با فرهنگ ایرانی- اسلامی چراغ راهی برای تحقق اهداف و ارتقای نظام آموزش در تراز انقلاب اسلامی است. جهت تحقق این اهداف نظام تعلیم و تربیت می‌بایست نیازسنجی مستمر و بررسی تحولات تلاش کند همراه تحولات، خود نیز تعالی پیدا کرده متناسب با نیازها قدرت تغییر را در خود ایجاد کند. توجه به تربیت اساتید و معلمان شایسته به‌عنوان الگوی یک انسان وارسته، برنامه‌های فرهنگی متناسب، توجه به برنامه‌های فرهنگی هم‌تراز با برنامه‌های علمی، متون مناسب درسی به‌خصوص در حوزه علوم انسانی و معارف اسلامی و پرهیز از علوم انسانی غربی افراطی، تقدم تربیت بر تعلیم که البته این سخن به معنای نادیده انگاری تخصص و دانش نیست، بلکه تلاش برای همراه‌سازی این ارزش‌ها در کنار هم و بالطبع تعالی مادی و معنوی و ساخت محیط آموزشی تعالی‌بخش را مورد توجه قرار دهد (آرمند و محمدی، ۱۴۰۰: ۱۹۵).

چهارمین مؤلفه مقاومت فرهنگی، «مقابله با نظام سلطه» است. یکی از اصول حاکم بر سیاست خارجی اسلام که بر تمام روابط خارجی و بین‌المللی اسلام در زمینه‌های گوناگون نظامی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی حاکمیت دارد و کلیه روابط مسلمانان باید بر اساس آن برنامه‌ریزی شود، اصل مهم و اساسی «نفی سلطه» یا قاعده «نفی سبیل» است. قاعده «نفی سبیل» از قواعد مهم فقهی دین اسلام و یکی از مستندات لازم‌الرعایه در حفظ عزت و سیادت مسلمانان و نفی سلطه بیگانگان است که بر اساس آیه «وَكُنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» (نساء/ ۱۴۱)؛ خداوند هرگز کافران را بر مؤمنان تسلطی نداده است. در صورت عملی شدن این اصل و قاعده فقهی، کفار و بیگانگان کوچک‌ترین راه نفوذ و تسلط سیاسی، نظامی و اقتصادی بر مسلمانان نخواهند داشت. بر اساس این قاعده، خداوند متعال در قوانین و شریعت اسلام، به هیچ روی، راه نفوذ و تسلط کفار بر مسلمانان را باز نگذاشته است. پس شرعاً کافر در هیچ زمینه نمی‌تواند مسلط بر مسلمانان باشد؛ به عبارت دیگر، هرگونه رابطه و عملی که منجر به برتری کافر بر مسلمانان باشد انجام آن بر مسلمانان حرام است؛ بنابراین، نظام جمهوری اسلامی ایران بر پایه محور حفظ عزت و سیادت مسلمانان و نفی سلطه بیگانگان است. در این میان امپریالیسم برای نیل به اهداف سلطه‌جویانه خود، با رسوخ در فرهنگ جامعه و با ارائه فرهنگ جایگزین، از طریق القای نیازهای مصنوعی و کالاهای مصرفی و تلقین استقبال از فرهنگ عاریتی، آداب و رسوم و سنت‌های تاریخی، ادبی، هنری، ملی و مذهبی جامعه را تضعیف می‌نماید و در نهایت، با از بین بردن حس مسئولیت و کار و مبارزه، جامعه مورد نظر را به انحطاط می‌کشاند و از این راه، به بهره‌برداری و استثمار کشورهای ضعیف می‌پردازد. از سوی دیگر نظام‌های تعلیم و تربیت نیز نمی‌توانند نسبت به تحولات فرهنگی بی‌تفاوت باشند.

سجادی (۱۳۸۴) در همین راستا نظام‌های آموزشی هر جامعه‌ای در خلأ تاریخی و اجتماعی قرار ندارند که نسبت به فرهنگ، سیاست و اجتماع موجود بی‌تفاوت باشد در نتیجه، تعلیم و تربیت از منظر فرهنگی، امری خنثی نیست و سوگیری‌های محتوایی آن نمی‌تواند نسبت به فرهنگ بی‌تفاوت باشد؛ بنابراین رسالت نظام تعلیم و تربیت علاوه بر شناساندن سنن تاریخی و فرهنگی جامعه و کمک به حفظ آن، توجه به نیازهای جامعه

مدرن است. رسالت نظام آموزش و پرورش این است که در پذیرش ابعاد مثبت و سازنده فرهنگ جهانی از طریق رسانه‌های آموزشی اقدام نماید و در جهت حفظ هویت فرهنگی جامعه در مقابل الگوهای مصرفی و تحمیلی که از طریق جهانی‌سازی الگوسازی می‌شود نقش پالایش دهنده و آگاه‌کننده داشته باشد.

پنجمین مؤلفه، «مشارکت و مسئولیت‌پذیری» است. مسئولیت‌پذیری از وظایف اصلی همه شهروندان است تا نسبت به مسائل فرهنگی حساس باشند و احساس تکلیف نمایند. مسئولیت‌پذیری ایجاب می‌نماید تا در برابر هجوم فرهنگ‌های بیگانه، غفلت نورزیم. نظام تعلیم و تربیت در همین راستا نقش بسزایی دارد و می‌تواند اقداماتی همچون: تقویت مسئولیت‌پذیری همه‌جانبه، مشارکت اجتماعی و داشتن روحیه جمعی و مهارت مورد نیاز جامعه را فراهم نماید (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۰)، در این راستا رشد و تقویت حس مسئولیت‌پذیری به‌عنوان یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان، معلمان، والدین و غیره برخوردار از حس مسئولیت‌پذیری به‌مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها و خلاقیت‌ها به شمار می‌رود (شفیعی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۷).

مربیان با سه نقش آموزشی و پرورشی و سازمانی می‌توانند زمینه‌های مسئولیت‌پذیری را در دانش‌آموزان فراهم کنند؛ در نقش آموزشی معلمان می‌بایست با روشنگری (شناساندن موقعیت)، تبیین و تحلیل‌گری، روش تدریس فعال، تدریس مشارکتی و تفاهم‌گری (توجه به پیامد عمل)، در نقش پرورشی مربیان پرورشی، فرصت‌سازی، موعظه‌گری، هدایت‌گری (تقویت شناخت اولویت‌ها)، انسجام‌بخشی (ایجاد اعتماد بین فردی)، مهارت ارتباطی مربی، خودهدایتی (اهتمام به کرامت انسانی)، هنجارگرایی (تقویت روحیه همکاری)، صلاحیت علمی اخلاقی، حمایت‌گری، عمل‌گرایی (ترسیم اهداف متعالی)، مدیریت تفاوت‌ها و در نقش سازمانی، فرهنگ مدرسه، جو حمایت‌گرانه و جو مشارکتی می‌تواند حس مسئولیت‌پذیری را در دانش‌آموزان تقویت کند (گودرزی و همکاران، ۱۳۹۸: ۹۱).

ششمین مؤلفه، «اقتدار» است. اقتدار مفهومی چندوجهی است و ابعاد گوناگونی را در برمی‌گیرد. یکی از ابعاد آن، بُعد فرهنگی است. آیت‌الله خامنه‌ای در این راستا می‌فرماید: «اقتدار فرهنگی هم همین‌طور است؛ یعنی از لحاظ فرهنگی، فرهنگ کشور اثرگذار باشد و اثرپذیر نباشد و تهاجم فرهنگی به شکل صحیحی دفع شود». (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۰/۰۲/۲۸). «من وقتی به تنوع ابزارهای دشمن نگاه می‌کنم، می‌فهمم چقدر این قضیه برای این‌ها اهمیت داشت؛ یکی از کارها این بود که جریان ادب و هنر و فرهنگ انقلابی را در کشور تحقیر کنند و به انزوا بکشانند. این یکی از کارهایشان بود. از جمله کارهای مهمی که انقلاب کرده، یکی این است که یک عده عنصر فرهنگی و ادیب و هنرمند و دارای اقتدار فرهنگی تربیت کرده و بحمد الله کم هم نیستند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۷۱/۰۵/۲۱). «تقابل علمی در سطوح راهبردی نیازمند ارتقای جایگاه علمی کشور در جامعه جهانی است. امروز دانش به ابزار عمده سیطره غرب بر جهان تبدیل شده است و ریشه‌ای‌ترین کار در کشور، این است که جایگاه و قدرت علمی ایران را ارتقا ببخشیم که در این زمینه، دانشگاه‌ها، مسئولیت سنگینی دارند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۵/۰۷/۱۳). یکی از راهبردهای ارتقای قدرت علمی کشور، کسب مرجعیت علمی و افزایش ظرفیت‌های علم و فناوری است. از این‌رو، آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند: «کشور باید به عزت علمی برسد. هدف هم باید مرجعیت علمی باشد در دنیا؛ همین‌طور که بارها عرض کرده‌ایم...». (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۷/۰۹/۲۴).

نظام تعلیم و تربیت در همین زمینه می‌تواند با گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش و ارزشیابی، خلاقیت و نوآوری، نظریه‌پردازی و مستندسازی تجربیات علمی، تربیتی و بومی در نظام تعلیم و تربیت رسمی-عمومی (هدف‌های کلان ۱، ۲، ۴ و ۸:۱۶)، همچنین با توسعه ظرفیت‌ها و توانمندی‌های آموزشی و پرورشی برای حضور فعال و سازنده در صحنه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای در راستای تحقق اهداف و مأموریت‌های مندرج در قانون اساسی و سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی آیت‌الله خامنه‌ای و برنامه‌های پنج‌ساله اقدام نماید (هدف‌های کلان ۲، ۷ و ۸: ۱۷).

در راستای اقتدار و ارتقای قدرت علمی ایران: ۱. تولید علم؛ ۲. استقلال علمی؛ ۳. توازن صادرات و واردات علمی؛ ۴. گام نهادن در مسیر نظریه‌سازی بومی؛ ۵. اجرایی کردن نقشه جامع علمی کشور؛ ۶. جهاد علمی؛ ۷. مرزشکنی دانش؛ ۸. تحکیم هویت مستقل علمی؛ ۹. اسلامی شدن دانشگاه‌ها؛ ۱۰. گام برداشتن در مسیر علوم راهبردی و برترساز؛ ۱۱. جهش مستمر علمی؛ ۱۲. جرئت علمی؛ ۱۳. ارتقای جایگاه علمی ایران در سطح منطقه و جهان؛ ۱۴. الهام بخشی و مرجعیت علمی مورد تأکید است (قربی، ۱۳۹۹: ۲۱۶).

هفتمین مؤلفه، «عدالت‌خواهی» است. عدالت امری است که در راستای اعتلای سطح دانش و فرهنگ باید مورد توجه قرار بگیرد. نظام تعلیم و تربیت می‌تواند نسبت به عدالت، مطالبه‌گری ایجاد کند. توجه به شایستگی‌های فردی می‌تواند یکی از راه‌های ایجاد عدالت در جامعه باشد. عدالت اگر بخواهد به مقاومت فرهنگی بینجامد، می‌بایست مساوات و برابری در جامعه حاکم باشد و اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی پایان یابد. آیت‌الله خامنه‌ای در مورد پیوند مؤلفه‌های تمدن‌ساز با یکدیگر می‌فرماید: «اگر عدالت از عقلانیت و معنویت جدا باشد، دیگر عدالتی که شما دنبالش هستید نخواهد بود، اصلاً عدالت نخواهد بود. عقلانیت به خاطر این است که اگر عقل و خرد در تشخیص مصادیق عدالت به کار گرفته نشود انسان به گمراهی و اشتباه دچار می‌شود، خیال می‌کند چیزهایی عدالت است درحالی‌که نیست و چیزهایی را هم که عدالت است گاهی نمی‌بیند؛ بنابراین، عقلانیت و محاسبه، یکی از شرایط رسیدن به عدالت است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۴/۰۴/۲۰).

«عدالت تربیتی در بُعد کمی باید همگانی و الزامی شود و در بُعد کیفی باید به رعایت تفاوت‌های فردی، جنسیتی، فرهنگی و جغرافیایی بپردازد» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۰). در این راستا توسعه و نهادینه کردن عدالت آموزشی و تربیتی در مناطق مختلف کشور و تقویت آموزش و پرورش در مناطق مرزی با تأکید بر توانمندسازی معلمان و دانش‌آموزان این مناطق با تمرکز بر کیفیت فرصت‌های آموزشی - تربیتی هماهنگ با نظام معیار اسلامی (هدف‌های کلان ۳، ۴ و ۵) ضرورت دارد. نظام تعلیم و تربیت باید زمینه

بروز عدالت و را محقق سازد که شامل اقداماتی از جمله: ۱. ایجاد فرصت حضور در تربیت رسمی برای فرزندان آحاد جامعه، صرف‌نظر از ویژگی‌های قومی، فرهنگی، دینی و اقتصادی؛ ۲. فراهم کردن فرصت‌های برابر جهت دسترسی به تربیت رسمی و عمومی (مساوات در توزیع منابع و امکانات) برای تمامی آحاد جامعه؛ ۳. ارائه تربیت رسمی و عمومی با کیفیت؛ ۴. در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی، خانوادگی، اجتماعی؛ ۵. برقراری روابط عادلانه در محیط‌های سازمانی نظیر مدارس (بین معلمان و مدیران)؛ ۶. توجه یکسان و هماهنگ و متعادل به ساحت‌های شش‌گانه تربیتی» (سند ملی برنامه درسی، ۱۳۹۱) است.

بر این اساس به‌کارگیری اسناد تحولی نظام آموزش و پرورش - که برگرفته از دیدگاه صاحب‌نظران و عقلای تعلیم و تربیت اسلامی است - در زمینه‌سازی مقاومت فرهنگی ضرورت دارد و به محقق شدن مؤلفه عدالت می‌انجامد.

هشتمین مؤلفه، «هویت ایرانی-اسلامی» است. روحیه برخاسته از تفکر هویت ایرانی-اسلامی اجازه تسلط دیگران به سرنوشت خود را نمی‌دهد. به عقیده آیت‌الله خامنه‌ای، انقلاب اسلامی توانسته است تفکر استقلال و خودباوری را در وجود ملت شعله‌ور سازد؛ «اگر انقلاب اسلامی تنها توانسته باشد روح خودباوری را، احساس عزت و هویت را به این ملت و این کشور برگردانده باشد، سالیان سال باید شکرگزارش بود» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۱۱/۳۰). انقلاب اسلامی متکی بر هویت ایرانی-اسلامی است. هویت ایرانی-اسلامی از دو منظر اسلامیت و ایرانیت به نحو کاملاً غیر متناقضی با هم ترکیب شده‌اند. تقویت هویت ایرانی-اسلامی در عصر جهانی شدن از مهم‌ترین راهکارهای مقابله با تهاجم فرهنگی نسبت ایران اسلامی است. آیت‌الله خامنه‌ای در زمینه تقویت هویت ایرانی-اسلامی تأکید دارند که «جوانان ایرانی باید حقیقتاً به ایرانی بودن خود افتخار کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۲/۰۲/۱۲).

هویت یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی است، چرا که کشورها سعی می‌کنند در وهله اول هویت یک جامعه را نشانه برونند (اکبری، ۱۴۰۲). هویت در سند

تحول بنیادین آموزش و پرورش به برون‌داد مجموعه‌ای از بینش‌ها، اعتقادات، گرایش‌ها، اعمال و صفات آدمی است.

از این رو، نه تنها امری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه حاصل تلاش و موفقیت شخص و تا حدودی متأثر از شرایط اجتماعی است. انسان، موجودی است که می‌تواند با تکیه بر فطرت و استعداد های ذاتی خود و با استفاده از نیروی عقل و اراده خویش، به معرفت دست یابد. معرفت ایجاد شده می‌تواند زمینه میل و گرایش را در او فراهم سازد. بینش و گرایش درونی، زمینه باور (ایمان) و تکوین اراده (تصمیم معطوف به عمل) را در وی فراهم می‌آورد و با عمل و تکرار آن، به تدریج هویتش شکل می‌گیرد. همین امور نیز، در هرگونه تحول هویت، پس از تکوین اولیه آن نقش‌آفرین است» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۷). بر همین اساس، نظام تعلیم و تربیت می‌تواند در وهله اول به هویت‌بخشی افراد جامعه پردازد و به حفظ مقاومت فرهنگی کمک کند، سپس از این فرصت برای تبادل فرهنگی و امکان تقریب فرهنگ‌ها استفاده کند. در این صورت ارتباطات فرهنگی نه تنها معضل‌آفرین نیست، بلکه می‌تواند عاملی برای معرفی فرهنگ ملی قرار گیرد. در واقع نظام تعلیم و تربیت می‌تواند از طریق آموزش، مشارکت شهروندان، اجماع‌سازی و دسترسی به اطلاعات و همچنین در جوامع محلی با ایجاد حس مکان با توجه به نقشی که در تشویق شهروندان به تصمیم‌سازی در مورد آینده‌شان دارد، محوریت یابد و به توسعه اجتماعی به‌عنوان یکی از عناصر مقاومت فرهنگی بینجامد.

همچنین با توجه به اهمیت پرورش هویت ایرانی-اسلامی از جمله راهکارهایی که می‌تواند به تقویت هویت ایرانی-اسلامی در کودکان و نوجوانان بینجامد عبارتند از: ۱. تقویت تعلقات ملی؛ ۲. آشنایی و احترام گذاردن به آداب و رسوم و مناسبت‌های دینی و ملی؛ ۳. شناخت و تقویت علاقه و احترام به نمادهای ملی؛ ۴. معرفی اقوام مختلف ایرانی؛ ۵. معرفی اسطوره‌های ملی و مذهبی؛ ۶. سهیم کردن کودکان و نوجوانان در واقعیت‌های تاریخی از طریق نمایش عکس‌های تاریخی و بازگو نمودن خاطرات از زبان بزرگ‌ترها؛ ۷. معرفی ایران با استفاده از کتاب؛ ۸. بردن نوآموزان به اماکن باستانی و فراهم کردن

امکان بازدید مطلوب و دقیق از آن‌ها و ذکر ظرایف موجود در این آثار (میربلوچ زهی و همکاران، ۱۳۹۸).

نهمین مؤلفه، کسب «فضایل اخلاقی» است. کسب فضایل اخلاقی توسط افراد و شهروندان نیز از مؤلفه‌های مقاومت فرهنگی است، چراکه فضایل اخلاقی در هر جامعه‌ای نمود اصلی در فرهنگ آن جامعه دارد. در این بین، نظام تعلیم و تربیت با مجموعه اقداماتی می‌تواند کسب فضایل اخلاقی را در افراد نهادینه سازد. راهکارهایی که در این زمینه در سند تحول بنیادین آمده است عبارتند از: «تدوین برنامه‌های عملیاتی لازم در راستای تقویت و ترویج و تحکیم فضیلت‌های اخلاقی در محیط‌های آموزشی با استفاده از تمام ظرفیت‌های تربیتی-آموزشی، فضایل اخلاقی همچون صداقت، شجاعت، حیا و عفت، کرامت و عزت نفس، نظم و مسئولیت‌پذیری در تمامی دوره‌های تحصیلی (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۲۰) در دانش‌آموزان نهادینه سازد. همچنین ایجاد سازوکارهایی جهت تقویت و ترویج و نهادینه‌سازی فرهنگ ولایتمداری، امر به معروف و نهی از منکر، تولی و تبری، روحیه جهادی و انتظار «زمینه‌سازی برای استقرار دولت عدالت محور مهدوی(عج)» با تأکید بر بهره‌گیری از ظرفیت حوزه‌های علمیه و نقش الگویی معلمان».

دهمین مؤلفه، «خودسازی» است که اولین لایه در تحقق گام دوم انقلاب است. به عبارتی خودسازی به‌مثابه رکن اول تعمیق معنویت خصوصاً در سطح مدیریت کلان جامعه است. تمدن نوین اسلامی با نیروی انسانی خود در سطوح مختلف جامعه می‌تواند تحقق یابد. جامعه اسلامی تمدن‌ساز هنگامی توان تحقق دارد که مدیران سیاسی آن انسان‌های مؤمن و فرهیخته خودساخته باشند (محمدزاده بنی‌طرفی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۰). ایشان می‌فرمایند: «با اقتدار و عزم کافی و با تهذیب نفس و خودسازی علمی و خودسازی اخلاقی پیش بروید. ان‌شاءالله روزی را خواهد دید که کشورتان به برکت مجاهدت‌های شما در اوج افتخار و در قله اقتدار باشد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۸/۱۲).

«جوانان خودسازی کنند؛ هم خودسازی علمی، هم خودسازی اخلاقی و معنوی، هم خودسازی جسمی و روحیه و امید خود را برای دفاع از کشور حفظ نمایند که این سرمایه بسیار بزرگی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۰۸/۱۳).

ابعاد خودسازی در بیانیه گام دوم انقلاب توجه به موضوعات محوری نظیر خودشناسی، هدف‌داری و آینده‌نگری، معنویت و اخلاق، کسب معرفت، تقویت روحیه خودباوری، قدرت اراده و ایمان است. در این راستا نظام تعلیم و تربیت با در نظر گرفتن ابعاد فوق می‌تواند در جهت تحقق خودسازی در دانش‌آموزان و مهیا کردن برنامه‌هایی جهت خودشناسی که مرتبط با خوداندیشی، فکر کردن در مورد خود و انتقاد از خود یا حتی پرسشگری، انتقاد و قضاوت از تفکر خود توجه به این شاخص توجه کند. هدف‌داری و آینده‌نگری از مقدمات ضروری خودسازی است، شناخت مقصد به‌تنهایی کافی نیست؛ داشتن انگیزه در این زمینه بسیار مهم و اساسی است؛ تلاش در جهت تربیت دانش‌آموزانی که کارآزموده و پرانگیزه باشند تا بتوانند از انقلاب حراست کنند وظیفه نظام تعلیم و تربیت است. همچنین نظام تعلیم و تربیت در همین راستا می‌تواند مجموعه اقداماتی از جمله: «تعمیق تقوا و مهارت خویش‌داری، انتخاب‌گری صحیح و تعالی‌بخش مستمر دانش‌آموزان با استفاده از فرصت ایام‌الله، برگزاری مراسم آگاهی‌بخش و نشاط‌انگیز در اعیاد و وفیات، حضور فعال و مشارکت دانش‌آموزان در محافل، مجالس و اماکن مذهبی و تقویت انس با دعا» (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۲۱) را انجام دهد.

۵. نتیجه‌گیری

جهانی‌شدن مانند سکه دورویی است که اگرچه یک روی آن تأکید بر عناصر فرهنگی مشترک بشری تحت عنوان مذهب، انسانیت و بشریت است؛ اما روی دیگر آن، ناهمگنی، تنوع، کثرت‌گرایی و به رسمیت شناختن تنوع فرهنگی در جهان است؛ بنابراین می‌توان گفت جهانی‌شدن هم فرصت است و هم تهدید. فرصت بودن آن بدین صورت است که فرهنگ‌ها می‌توانند به مبادله فرهنگی و عرضه فرهنگ بومی خود به دیگر فرهنگ‌ها برمی‌آیند. جنبه‌های مثبت این مبادله معرفی مذهب، آداب و رسوم، سنت‌ها، عقاید و غیره به

دیگر فرهنگ‌ها است که می‌تواند به ترویج فرهنگی بینجامد. تهدید بودن آن نیز بدین صورت است که جهانی شدن می‌تواند در زیر پوست مفاهیمی مانند جهان‌وطنی و بوم‌زدایی، به تهاجم فرهنگی بینجامد، بدین گونه که فرهنگ غالب سعی بر سلطه فرهنگی بر سایر جوامع را در سر دارد. از همین رو باید به نقطه‌ای از مقاومت فرهنگی رسید که ضمن مشارکت جهانی عزت‌آفرین در بُعد فرهنگی و ترویج فرهنگ اسلامی - ایرانی، از آسیب‌های جهانی شدن در این حوزه که همان اضمحلال فرهنگی است، در امان باشیم. برای اینکه مقاومت فرهنگی صحیح و درستی داشته باشیم، باید ابتدا شدت و ضعف فرهنگ منحط غرب و مواضع مورد هدف دشمن را شناسایی کنیم.

آنچه از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای به دست می‌آید این است که فرهنگ و مقوله مقاومت فرهنگی از اهمیت بالایی برخوردار است، اما نسبت به آن غفلت شده است. بدین صورت که جامعه اسلامی ایران همواره توسط رسانه‌های جمعی غربی مورد تهاجم قرار گرفته است که حاصل آن مدگرایی، تجمل‌گرایی، بیگانه شدن با فرهنگ اسلامی - ایرانی، فرار مغزها، ترویج آداب و رسوم غربی و حتی تفکر غربی نیز در افراد و بطن جامعه است. در این میان یکی از عوامل که می‌تواند باعث مقاومت فرهنگی شود، تعلیم و تربیت است. چراکه نظام تعلیم و تربیت، وظیفه تربیت همه‌جانبه افراد جامعه از جمله تربیت فرهنگی را بر عهده دارد و همچنین دارای نقش کلیدی در پرورش نسل‌ها و آشنا کردن با فرهنگ بومی کشور و اشاعه فرهنگی را دارد. مؤلفه‌های احصاشده مقاومت فرهنگی از بیانات آیت‌الله خامنه‌ای شامل: «مجاهدت مداوم»، «مقابله با نظام سلطه»، «مشارکت و مسئولیت‌پذیری»، «آگاهی بخشی»، «معنویت»، «اقتدار»، «عدالت‌خواهی»، «هویت اسلامی - ایرانی»، «کسب فضایل اخلاقی» و «خودسازی» است که نظام تعلیم و تربیت از طریق پرورش مؤلفه‌های ده‌گانه می‌تواند مقاومت فرهنگی را محقق سازد.

در گام دوم انقلاب نظر به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی باید تقویت جبهه فرهنگی انقلاب و نظام اسلامی و ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی مریبان و متریبان در عرصه نظام تعلیم و تربیت مدنظر قرار گیرد (نادری و پیرانی، ۱۳۹۹: ۳۲۱).

در این راستا هویت شناخت مدار و واقع‌نمایی و معنای گسترده، جامع و منسجم معرفت (و حیانی، عقلانی، نقلی و تجربی)، ارتقای معرفت و بصیرت دینی، انقلابی و سیاسی برای رشد و تعالی معنوی و اخلاقی معلمان و دانش‌آموزان و مشارکت برای ارتقای معنوی خانواده‌ها (هدف‌های کلان ۱، ۲ و ۴ و ۵) مورد توجه قرار می‌گیرد. همچنین تقویت باورهای دینی، ولایتمداری، مجهز شدن به فرهنگ و تفکر بسیجی، مدیریت بر ادراکات، عواطف، هنجارها، ارزش‌ها و باورها در مقابل باورسوزی دشمن (الزامات بصیرت)، افزایش فرهنگ کتاب‌خوانی و پژوهش‌محوری (شمولی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۹) جهت فائق آمدن بر تهاجم فرهنگی دشمن در عرصه تعلیم و تربیت مورد تأکید است. نظام تعلیم و تربیت، در معنای رسمی و غیررسمی، می‌تواند مسیر نائل آمدن به این مهم را هموار سازد. به عبارت دیگر نظام تعلیم و تربیت می‌تواند با آموزش و مشارکت شهروندان، اعتماد به جوانان، اصلاح الگوی مصرف، تقویت روحیه خودباوری، رشد خلاقیت و خودگردانی، بسط زمینه‌های شکوفایی استعداد و معرفی عناصر فرهنگی به تحقق مقاومت فرهنگی بینجامد.

نکته مهم‌تر اینکه، با توجه به نقش غیررسمی تربیتی همه نهادهای جامعه، رسیدن به هدف مذکور مستلزم هماهنگی همه نهادها با نظام تعلیم و تربیت است.

فهرست منابع:

- قرآن کریم
- آرمند، حامد؛ محمدی مینق، جواد (۱۴۰۰). رسالت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی در تحقق بیانیه گام دوم انقلاب، دومین همایش ملی تحقیقات میان‌رشته‌ای در علوم مهندسی و مدیریت.
- افشنگ، راشد؛ شیرخانی، علی؛ ترابی، محمد (۱۴۰۰). تدوین الگوی امنیتی - اطلاعاتی ج.ا.ایران بر اساس اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای. راهبرد دفاعی، ۱۹(۴). ۱۲۱-۹۷.
- اکبری، عسگر (۱۴۰۲). مؤلفه‌های هویت ایرانی - اسلامی در منظومه فکری آیت‌الله خامنه‌ای، نشریه نامه هویت، شماره ۸۳، ۴۵-۶۴.
- توسلی، طیبه (۱۳۹۷). کثرت‌گرایی فرهنگی و تأثیر آن بر نظام‌های تربیتی، پژوهش‌های فلسفی کلامی، ۲۰(۴)، ۱۸۸ - ۱۶۵.
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). تأثیر جهانی شدن بر هویت ملی (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه‌های دولتی شهر تهران). فصلنامه ژئوپلیتیک، سال دوم، شماره سوم و چهارم.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸-۱۴۰۴). بیانات از سال‌های ۱۳۶۸ الی ۱۴۰۴.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۷۷). حدیث ولایت. سازمان تبلیغات اسلامی، چاپ و نشر.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۵). صحیفه نور، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- رابرتسون، رونالد (۱۳۸۰). جهانی شدن: تئوری‌های اجتماعی و فرهنگ جهانی. ترجمه کمال پولادی، تهران: نشر ثالث و مرکز بین‌المللی گفت‌وگوی تمدن‌ها.
- رضایی اصفهانی، محمدعلی؛ رستم نژاد، مهدی (۱۴۰۰). جهاد علمی از منظر قرآن و بیانیه گام دوم انقلاب، دو فصلنامه علمی قرآن و علم، شماره ۲۹، ۹-۴۲.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۸۴). زمینه فرهنگ‌شناسی. تهران: انتشارات عطار.
- سبزی، حسین؛ محبی افشار، حمیدرضا (۱۴۰۱). معرفی راهبردهای اقتدار فرهنگ دفاعی ج.ا.ایران در منطقه بر اساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴. راهبرد دفاعی، ۲۰(۸۰)، ۱۱۲-۹۰.

- سجادی، سید مهدی (۱۳۸۴). کثرت‌گرایی فرهنگی، هویت و تعلیم و تربیت (تبیین و ارزیابی). اندیشه‌های نوین تربیتی. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی. دوره ۱، شماره ۱، ۲۵-۳۸.
- سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- سند ملی برنامه درسی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۱). تهران: دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش.
- شفیعی، صابر؛ علیدادی، فرامرز؛ صفری زاده، صغری (۱۴۰۰). بررسی مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، فصلنامه مطالعات و تحقیقات در علوم رفتاری، سال سوم، شماره ۶.
- شمشیری، بابک؛ شاه‌سنی، شهرزاد (۱۳۹۳). مباحثی در جامعه‌شناسی آموزش و پرورش. شیراز: انتشارات آوند اندیشه.
- شمولی، همت‌الله؛ حفظ‌آباد، موسی رشید؛ یعقوبی، حسین (۱۳۹۴). بصیرت‌گرایی و بصیرت‌افزایی در مقابله با جنگ نرم، مجله بصیرت و تربیت اسلامی، سال دوازدهم، شماره ۳۵.
- صیعی و لنگری (۱۳۹۷). شناخت و تبیین فرهنگ اصیل اسلامی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه امنیت ملی، سال نهم، شماره ۲.
- طباطبائی، سید محمد حسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان. ترجمه گروه مترجمان. تهران: بنیاد علمی فرهنگ علامه طباطبائی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۹)، تفسیر مجمع‌البیان، ترجمه علی صحت، تهران: فراهانی.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). فرهنگ و دانشگاه، تهران، انتشارات ثالث
- فروزان، حامد؛ فروزان، یونس؛ عالیشاهی، عبدالرضا (۱۳۹۴). الگوهای شش‌وجهی توسعه پایدار از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، اولین کنگره ملی راهکارهای دستیابی به توسعه پایدار در بخش‌های توسعه علم و فناوری.

- فضل‌الهی قمشی، سیف‌الله؛ ملکی توانا، منصوره (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر توسعه معنویت و ارزش‌های دینی دانش‌آموزان، مجله معرفت، سال بیست و ششم، شماره ۲۳۶.
- قربی، سید محمدجواد (۱۳۹۹). جنگ نرم علمی علیه جمهوری اسلامی ایران؛ دیده‌بانی روش‌ها و راهبردهای کنترل (ظرفیت‌سازی دفاع نرم علمی)، نشریه پانزده خرداد، ۱۷ (۶۳ و ۶۴).
- کیانی، محمدحسین (۱۳۹۹). بایسته‌های مواجهه با معنویت‌گرایی جدید در بیانیه گام دوم انقلاب، نشریه جریان شناسی دینی- معرفتی در عرصه بین‌الملل، دوره دوم، شماره ۳.
- گودرزی، اکرم؛ دیالمه، نیکو؛ احمدی زمانی، زهرا (۱۳۹۸). تبیین عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان بر اساس رساله حقوق امام سجاد(ع) با تأکید بر نقش مدرسه، نشریه مسائل کاربردی تعلیم و تربیت، سال چهارم، شماره ۳.
- لطیفی، میثم؛ عبدالحسین زاده، محمد (۱۳۹۵). الگوی نظام‌مند اصلاح و ارتقای فرهنگ عمومی در کشور بر اساس اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، سال پنجم، شماره ۲۰.
- میربلوچ زهی، فاطمه؛ جان‌آبادی، فاطمه؛ ریگی، صدیقه و شهرکی، زهرا (۱۳۹۸). ارائه راهکارهای اجرایی برای تقویت هویت اسلامی- ایرانی کودکان در مراکز پیش‌دبستانی، مجله پیشرفت‌های نوین در روانشناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، سال دوم، شماره ۲۱.
- نادری، مهدی؛ پیرانی، شهره (۱۳۹۸). راهبردهای پیشرو در پسا چهل‌سالگی انقلاب اسلامی، (تبیین بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی)، دو فصلنامه علمی دانش سیاسی، سال شانزدهم، شماره ۱.
- نیازآذری، کیومرث (۱۳۸۱). رفتار و روابط انسانی در سازمان‌های آموزشی هزاره سوم. تهران: انتشارات فراشناختی اندیشه.

- و خشوری، کبری (۱۴۰۰). نقش مدرسه و معلمان در تربیت دینی دانش‌آموزان، مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی (مرکز توسعه آموزش‌های نوین ایران)، ۷(۴)، ۱۰۳-۹۳.

